

Inwestycje w handlu w okresie transformacji gospodarczej

Na początku transformacji gospodarczej handel polski charakteryzował się strukturą rodzajową i przestrzenną, niedostosowaną do potrzeb i preferencji konsumentów. Przestarzałe wyposażenie techniczne oraz metody i formy sprzedaży pogłębiały lukę technologiczną w stosunku do krajów Europy Zachodniej. Sytuacja ta była skutkiem istniejącego przed rokiem 1989 nakazowo-rozdzielczego systemu zarządzania gospodarką. Decyzje inwestycyjne były podejmowane poza przedsiębiorstwami uspołecznionymi. Obowiązywała wówczas zasada centralnego sterowania inwestycjami handlowymi. Niska efektywność wykorzystania nakładów była rezultatem formalnego i technicznego sposobu prowadzenia rachunku efektywności inwestycji. Prowadzona wówczas polityka permanentnego ograniczania inwestycji powodowała narastanie niedoborów infrastruktury technicznej handlu. U progu przemian systemowych handel nie miał nawet minimalnych środków na rozwój i sprawne jego funkcjonowanie.

LATA 1989—1995

Pierwsze lata transformacji gospodarczej przyniosły ostre hamowanie procesów rozwojowych we wszystkich sektorach gospodarczych, w tym również w handlu. Było to następstwem pogłębiającego się kryzysu gospodarczego, czego wyznacznikiem był gwałtowny spadek produktu krajowego brutto. Choć realna wartość nakładów inwestycyjnych w handlu wykazywała wówczas tendencję spadkową, to jednak ich udział w nakładach ogółem w gospodarce narodowej pozostawał niemal na tym samym poziomie: w 1989 r. — 3,7% i w 1990 r. — 3,6%. W latach 1991—1993 zaznaczyła się wyraźnie tendencja wzrostowa inwestycji handlowych w nakładach ogółem (z 4% w 1991 r. do 7% w 1993 r.). Dynamikę nakładów inwestycyjnych w handlu na tle nakładów inwestycyjnych ogółem w gospodarce narodowej przedstawiono w tabl. 1.

TABL. 1. TENDENCJE INWESTYCJI HANDLOWYCH NA TLE NAKŁADÓW OGÓŁEM W GOSPODARCE NARODOWEJ (w cenach stałych z 1990 r.)

Wyszczególnienie	1990	1991	1992	1993	1993/1990
Nakłady inwestycyjne w handlu ogółem w mld zł	4141,4	4723,8	6420,6	7879,3	190,3
w tym w handlu artykułami konsumpcyjnymi w mld zł	2695,0	2680,8	4072,2	5811,0	215,6
Dynamika wzrostu nakładów w handlu, rok poprzedni = 100	76,4	99,5	151,9	142,7	x
Udział % w nakładach ogółem w gospodarce narodowej	2,3	2,4	3,7	5,2	226,1

Źródło: Działalność inwestycyjna (z lat 1990—1994), GUS.

W okresie przed transformacją systemową w strukturze inwestycji handlowych dominowały nakłady na budownictwo handlowe (roboty budowlano-montażowe). Tendencja ta utrzymywała się na początku przemian. Jednak stopniowo zwiększał się udział wydatków na zakup maszyn i urządzeń oraz środków transportu w nakładach ogółem w handlu. Wiązało się to z nasileniem działań adaptacyjno-modernizacyjnych sklepów i magazynów, podejmowanych przez prywatyzowane i powstające przedsiębiorstwa. Żywiłowy przebieg procesów prywatyzacyjnych i związana z nim coraz większa liczebność firm na rynku spowodowały, że w latach 1989—1991 dominujące stały się inwestycje remontowo-adaptacyjne. Ich bezpośrednim skutkiem był gwałtowny rozwój sieci drobnotalicznej i małych sklepów.

W strukturze rzeczowej nakładów, począwszy od 1992 r., wyraźnie zwiększał się udział nakładów na wyposażenie techniczne sklepów i magazynów oraz na środki transportu dostawczego. Wiązało się to ze stopniową modernizacją wyposażenia technicznego sieci handlowej, a także z unowocześnianiem taboru dostawczego. W okresie tym zainteresowanie bezpośrednimi inwestycjami zagranicznymi (BIZ) było jeszcze niewielkie. Wchodzące wówczas na rynek firmy zagraniczne podejmowały niewielkie przedsięwzięcia inwestycyjne typu *joint venture*¹ lub adaptacyjno-remontowe związane głównie z przejmowaniem i dzierżawą lokali.

¹ *Joint venture* jest przedsięwzięciem opartym na wkładzie kapitału dwóch lub więcej niezależnych od siebie partnerów z różnych krajów, którzy tworzą przedsiębiorstwo, wspólnie nim zarządzają i ponoszą ryzyko działalności gospodarczej. W warunkach polskich występuje pewne odstępstwo od tej definicji dotyczące liczby partnerów.

W latach następnych mają miejsce wahania w poziomie inwestowania. W 1995 r. wydatnie wzrosła dynamika inwestycji handlowych (tabl. 2).

**TABL. 2. NAKŁADY INWESTYCYJNE W SEKCJI HANDEL I NAPRAWY
— NA TLE NAKŁADÓW OGÓŁEM W GOSPODARCE NARODOWEJ**

Wyszczególnienie	1993	1994	1995	1993	1994	1995
	ceny bieżące w mln zł			ceny stałe rok poprzedni=100		
Nakłady ogółem w gospodarce narodowej	24715,9	33865,1	47144,7	102,3	108,2	117,1
w tym nakłady w handlu i naprawach	1691,8	2114,6	3836,3	121,0	100,9	146,2
Udział nakładów w handlu i naprawach w nakładach ogółem w %	6,8	6,3	8,1	x	x	x

Źródło: *Działalność inwestycyjna* (z lat 1994, 1995, 1996), GUS.

Przyspieszone tempo wzrostu nakładów łączy się wydatnie ze zwiększeniem wartości kosztorysowej zadań inwestycyjnych w handlu (przeciętny koszt zadania rośnie z 177,9 tys. zł w 1994 r. do 466,3 tys. zł w 1995 r.). Oznacza to wzrost kapitałochłonności inwestycji i koncentrację uwagi inwestorów na przedsięwzięciach wnoszących postęp techniczny i technologiczny. Wyrażało się to wzrostem powierzchni obiektów handlowych oraz wyposażania ich w nowoczesne maszyny i urządzenia techniczne, sprzęt komputerowy i oprogramowanie. Z badań b. Instytutu Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji wynika, że największy rozwój w technice materialnej i czynnościowej w wyniku inwestycji odnotowano w dużych przedsiębiorstwach o znacznych zasobach kapitałowych, szczególnie ekspansywnych na rynku polskim².

LATA 1996—2000

Po osłabieniu dynamiki inwestycji handlowych w pierwszym roku analizowanego okresu, w latach następnych (1997—1999) odnotowano przyspieszenie inwestycji, aż do ich nieznacznego spadku w 2000 r. Wahania w tempie inwestowania w tym okresie powodowały, że udział inwestycji handlowych w nakładach ogółem w gospodarce narodowej początkowo zwiększał się z 7,5% w 1996 r. do 11,5% w 1999 r. (w 2000 r. zmalał do 10,7%).

² E. Maleszyk (1997), *Procesy innowacyjne w handlu artykułami konsumpcyjnymi*, [w:] *Rynek i konsumpcja — raporty z badań — rok 1996*, Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji, Warszawa.

Zmieniała się przy tym struktura rzeczowa inwestycji w handlu. Odnotowuje się stały trend wzrostu udziału inwestycji budowlanych kosztem zmniejszającego się udziału nakładów na maszyny, urządzenia i narzędzia oraz środki transportu. Udział inwestycji budowlanych pod koniec lat 90. ub. wieku przekroczył poziom 50% nakładów inwestycyjnych w sekcji „Handel i naprawy”, zaś zakupów wyposażenia technicznego sklepów i magazynów — 30%, a środków transportu — 17% (tabl. 3). Decydujący wpływ na to wywarła zmieniająca się struktura nakładów w poszczególnych grupach wielkości przedsiębiorstw. Wydatnie wzrosło bowiem tempo inwestowania dużych przedsiębiorstw, które koncentrowały się na inwestycjach budowlanych. Zmniejszył się natomiast udział sektora małych i średnich przedsiębiorstw w inwestycjach handlowych, które koncentrowały się na zakupach wyposażenia technicznego i środków transportu.

Zmianom podlegała również struktura nakładów według działów sekcji „Handel i naprawy”. W 2000 r., w porównaniu z 1995 r., odnotowano zmniejszanie się udziałów nakładów w dziale motoryzacyjnym oraz w handlu hurtowym i komisowym, natomiast wystąpił wzrost w handlu detalicznym (wykr. 3). Zdecydowała o tym nasilająca się ekspansja kapitału zagranicznego, którego inwestycje koncentrowały się na wielkopowierzchniowych obiektach handlu detalicznego.

**TABL. 3. STRUKTURA RZECZOWA NAKŁADÓW INWESTYCYJNYCH
W SEKCJI „HANDEL I NAPRAWY” (w cenach bieżących)**

L a t a	Ogółem w mln zł	W tym					
		budynki, budowle		maszyny, urządzenia i narzędzia		środki transportu	
		w mln zł	w % ogółem	w mln zł	w % ogółem	w mln zł	w % ogółem
1996	4847	1873	38,6	1775	36,6	1119	23,1
1997	7779	3328	42,8	2693	34,6	1644	21,1
1998	10543	5116	48,5	3412	32,4	1822	17,3
1999	14491	7419	51,2	4776	32,9	2023	14,0
2000	14224	7273	51,1	4339	30,5	2448	17,2

Ź r ó d ł o: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej (z lat 1996—2001), GUS.

**TABL. 4. UDZIAŁ NAKŁADÓW INWESTYCYJNYCH MAŁYCH I ŚREDNICH
PRZEDSIĘBIORSTW W NAKŁADACH OGÓŁEM SEKCJI „HANDEL I NAPRAWY” W %
(w cenach bieżących)**

Wyszczególnienie	1997	1998
Handel i naprawy ogółem	70,9	69,6
w tym:		
budynki i budowle	64,1	66,3
maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia	67,1	65,8
środki transportowe	89,7	85,3

Ź r ó d ł o: dane GUS i przeliczenia własne.

Na wyk. 4 przedstawiono udział inwestycji zagranicznych w nakładach ogółem w sekcji „Handel i naprawy”.

Według danych ówczesnej Polskiej Agencji Inwestycji Zagranicznych w strukturze nakładów inwestorów zagranicznych, skumulowanych od początku 1990 r. do końca 2000 r., skierowano z nakładów ogółem:³

- 33,0% na rozwój stacji benzynowych wraz z zapleczem handlowym i usługowym oraz na dystrybucję pojazdów mechanicznych, ich części i akcesoriów;
- 24,0% na budowę hipermarketów, supermarketów, sklepów dyskontowych oraz innych sklepów zlokalizowanych w ośrodkach handlowych;
- 19,4% na wielokierunkową działalność w handlu detalicznym i hurtowym (głównie koncernów z kapitałem niemieckim, portugalskim i czeskim);
- 12,8% na inwestycje w handlu hurtowym wyspecjalizowanym oraz w zintegrowanych systemach logistycznych;
- 10,8% na rozwój systemów franchisingowych i pochodnych oraz marketing bezpośredni.

³ Polska 2001. Raport o stanie handlu wewnętrznego. Opracowanie zbiorowe IRWiK. Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2001, s. 128—130.

Dziesięciu największych inwestorów wydatkowało 2/3 ogólnej wartości BIZ w handlu.

LATA 2001—2008

W okresie tym odnotowano dwukrotne wahania w udziale inwestycji handlowych w nakładach ogółem w gospodarce narodowej. Pierwsze wystąpiło w 2003 r., w którym wartość inwestycji handlowych ogółem spadła o 9,4% (w cenach bieżących). W konsekwencji ich udział w nakładach ogółem w gospodarce narodowej zmniejszył się o 1,1 p.proc. w porównaniu do roku poprzedniego. Drugie wahanie odnotowano w 2006 r., kiedy udział inwestycji handlowych w gospodarce obniżył się (o 0,6 p.proc.), ale ich wartość w cenach bieżących wzrosła o 10,9% (wykr. 5).

Wzrost nakładów inwestycyjnych wystąpił w 2008 r. w grupie średnich i dużych przedsiębiorstw handlowych (o liczbie pracujących powyżej 49 osób). Zwiększył się także ich udział w inwestycjach tej grupy przedsiębiorstw ogółem w całej gospodarce narodowej (wykr. 6 i 7).

W latach 2001—2008 miały miejsce zmiany w strukturze rzeczowej nakładów inwestycyjnych w handlu. W pierwszych trzech latach zmalał udział inwe-

stycji budowlanych, a zwiększył się udział zakupów środków transportu, przy jednoczesnych wahaniami udziału zakupów wyposażenia technicznego sklepów i magazynów.

**TABL. 5. STRUKTURA RZECZOWA NAKŁADÓW INWESTYCYJNYCH W HANDLU
(w cenach bieżących)**

L a t a	Ogółem		W tym					
	w mln zł	w %	budynki i budowle		maszyny, urządzenia i narzędzia		środki transportu	
			w mln zł	w %	w mln zł	w %	w mln zł	w %
2001	12286	100,0	6081	49,5	4134	33,6	1750	14,2
2002	11636	100,0	4682	40,2	4244	36,5	2625	22,6
2003	10536	100,0	4154	39,4	3490	33,1	2840	26,9
2004	11887	100,0	4961	41,7	3876	32,6	3010	25,3
2005	13600	100,0	6368	46,8	4404	32,4	2802	20,6
2006	15086	100,0	7003	46,4	4644	30,8	3384	22,4
2007	19155	100,0	8468	44,2	6575	34,3	4064	21,2
2008	21490	100,0	10077	46,9	7221	33,6	4116	19,2

Ź r ó ł o: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej (z lat 1996—2008), GUS.

Strukturę działową nakładów inwestycyjnych w handlu przedstawiono na wyk. 7. Zauważa się na nim tendencję wzrostową udziału inwestycji w handlu hurtowym i komisowym, przy występujących wahaniami udziału inwestycji w handlu detalicznym oraz spadku w dziale 50 (sprzedaż i obsługa pojazdów mechanicznych i motocykli; sprzedaż detaliczna paliw do pojazdów samochodowych). Decydujący wpływ na te zmiany mają przemieszczenia inwestycji w gronie największych przedsiębiorstw sieciowych zarówno z kapitałem zagranicznym, jak i krajowym. Polegały one na relatywnie większym zaangażowaniu tych inwestorów w budowę zaplecza magazynowego, przy zmieniającym się zaangażowaniu w rozwój sieci detalicznych.

Warto podkreślić, że w okresie tym dominowały inwestycje budowlane.

W latach 2001—2008 wystąpiły znaczne wahania w poziomie i udziale inwestycji zagranicznych w nakładach ogółem w handlu (wykr. 8).

Z danych Państwowej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych (PAIIIZ), badającej inwestycje zagraniczne napływające do Polski (powyżej 1 mln USD), wynika, że w dotychczasowej ich strukturze (według stanu na koniec 2004 r.) kierunki inwestowania z ogółu nakładów przedstawiały się następująco:

- 46,5% wydatkowano w sekcji G — „Handel i naprawy” na rozwój sieci hipermarketów, supermarketów, sklepów dyskontowych i innych sklepów ogólnospożywczych;
- 19,8% przeznaczono na rozwój stacji paliw wraz z zapleczem handlowo-usługowym (sklepy *convenience*, czyli wygody, restauracje i bary typu *fast food* i inne placówki usługowe);

- 16,8% wydatkowano na rozmaite inwestycje w handlu hurtowym i detalicznym (przede wszystkim na hipermarkety cash&carry oraz centra dystrybucyjne i magazyny typu *cross dock*);
- 13,5% zaangażowano w rozwój wyspecjalizowanych sieci handlowych, zwłaszcza franchisingowych i pokrewnych;
- 3,4% przeznaczono na zaplecze magazynowe lub logistyczne nowo uruchamianych spółek zagranicznych.⁴

W latach następnych zarówno PAIiIZ, jak i inne ośrodki badawcze rejestrowały przede wszystkim inwestycje największych inwestorów zagranicznych. Z różnych materiałów źródłowych wynika, że w czołówce inwestorów zagranicznych nadal utrzymują się koncerny międzynarodowe rozwijające sieci handlowe masowej obsługi (hipermarkety, supermarkety, sklepy dyskontowe) i stacje paliw. Ponadto inwestorzy zagraniczni uczestniczą w budowie ośrodków handlowych.

Spośród sieciowych przedsiębiorstw rodzimych do najbardziej zaangażowanych w inwestycje należą firmy aktywnie uczestniczące w integracji hurtu i detalu. Najwięcej zainwestowały one w łączenie i rozwój sieci detalicznych oraz w rozbudowę zaplecza logistycznego, a także modernizację bazy magazynowej.

⁴ *Raport o stanie handlu wewnętrznego w 2004 roku*. Opracowanie zbiorowe IRWiK. Ministerstwo Gospodarki i Pracy, Warszawa 2005, s. 32 i 33.

Na zmiany w strukturze rzeczowej i działowej inwestycji handlowych znaczący wpływ wywiera intensywność inwestowania poszczególnych grup przedsiębiorstw. Dane GUS pozwalają na zilustrowanie tego zjawiska. Dane zawarte w tabl. 6 wskazują na coraz bardziej rosnące zaangażowanie inwestycyjne dużych przedsiębiorstw handlowych (o liczbie pracujących ponad 249 osób), a malejące przedsiębiorstw małych i średnich.

**TABL. 6. STRUKTURA INWESTYCJI HANDLOWYCH
WEDŁUG KATEGORII WIELKOŚCI PRZEDSIĘBIORSTW (w cenach bieżących)**

L a t a	Ogółem sekcja G — „Handel i naprawy”	W tym przedsiębiorstwa		
		małe	średnie	duże
2007	100,0	15,8	29,2	55,0
2006	100,0	17,9	28,4	53,8
2005	100,0	20,4	33,1	46,6
2004	100,0	22,6	30,5	46,9
2003	100,0	23,5	28,4	48,0

Ź r ó d ł o: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

W latach 2001—2008 odnotowano zmiany w zakresie liczby i kapitałochłonności zadań inwestycyjnych w handlu, realizowanych przez średnie i duże przedsiębiorstwa. Jako miarę kapitałochłonności przyjęto przeciętną wartość kosztorysową inwestycji rozpoczętych w poszczególnych latach. Zmiany tej wartości w latach 2001—2008 przedstawiono w tabl. 7.

**TABL. 7. LICZBA I PRZECIĘTNA WARTOŚĆ KOSZTORYSOWA INWESTYCJI
ROZPOCZĘTYCH W HANDLU^a (w cenach bieżących)**

Wyszczególnienie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Liczba nowych projektów inwestycyjnych	1421	1845	3020	3901	4112	6374	5045	5581
Przeciętna wartość kosztorysowa projektu w tys. zł	879,0	719,0	599,0	360,0	547,0	442,0	704,0	885,0

^a Dane dotyczą średnich i dużych przedsiębiorstw handlowych (o liczbie pracujących ponad 49 osób).

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie: *Polska 2008. Raport o stanie gospodarki* (2007), Ministerstwo Gospodarki; *Biuletyn Statystyczny* (miesięczniki z 2009 r.), GUS.

Najwyższą kapitałochłonność inwestycji handlowych osiągnięto w 2001 r. i 2008 r., przy bardzo różniącej się liczbie rozpoczynanych inwestycji (w 2008 r. prawie czterokrotnie wyższej niż w 2001 r.). Z pogłębionej analizy wynika, że w latach 2001—2008 miał miejsce dynamiczny rozwój nowoczesnych form handlu detalicznego i hurtowego, jak również upowszechnianie nowoczesnych technologii informacyjno-telekomunikacyjnych. Nasiliły się też koncentracja i integracja, wymagające większego zaangażowania kapitałowego. Mniejsza

kapitałochłonność inwestycji w handlu w latach 2004—2006 związana była z hamowaniem rozwoju wielkopowierzchniowych obiektów handlowych, na skutek urzędowych regulacji prawnych.

Podsumowanie

Dotychczasowy przebieg transformacji gospodarczej przyniósł wydatne zwiększenie nakładów inwestycyjnych w handlu w porównaniu do okresu przed 1989 r. Wzrosło zarówno tempo inwestowania, jak i udział inwestycji handlowych w nakładach ogółem w gospodarce narodowej.

Struktura nakładów inwestycyjnych w handlu (rzeczowa, działowa i według kapitałochłonności inwestycji) podporządkowana była założonym przez przedsiębiorstwa kierunkom zmian. W wyniku realizacji planów inwestycyjnych, szczególnie sieci zagranicznych, dokonywały się zmiany ilościowe i strukturalne infrastruktury technicznej handlu w Polsce.

Do 1995 r. inwestycje dotyczyły głównie działalności adaptacyjnej i remontowo-modernizacyjnej lokali przeznaczanych na działalność handlową, w tym zakupów wyposażenia technicznego sklepów i magazynów oraz środków transportu dostawczego. W drugiej połowie lat 90. ub. wieku wystąpiło przyspieszenie inwestowania związanego z rozwojem nowoczesnych formatów (hipermarkety, supermarkety, sklepy dyskontowe), postępującymi procesami koncentracji i integracji handlu. Na przełomie lat 90. ub. wieku i pierwszych lat XXI w. charakterystyczną cechą inwestowania w handlu stały się ośrodki handlowe.

Decydujący wpływ na tempo inwestowania i strukturę inwestycji miały przedsiębiorstwa sieciowe, początkowo głównie z kapitałem zagranicznym, zaś od końca lat 90. ub. wieku zintegrowane grupy przedsiębiorstw z kapitałem polskim (zrzeszenia detalistów, grupy zakupowe, sieci franchisingowe i pokrewne, związki kapitałowe).

dr Edward Maleszyk — *Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur*

SUMMARY

The article focuses on capital expenditures presenting their main development trends. The Author discusses causes and effects of intensified investment activities of trade companies as well as structure changes in trade. The dynamic foreign investment development and their importance in reconstruction of the technical and organisation trade infrastructure in Poland was presented in the study. In transformation period, a change cyclicity was observed. This allowed to separate three main stages of trade changes in years 1989—1995, 1996—2000, 2001—2009. Due to these changes, the technical trade infrastructure was significantly modernised and the sector starts to play more and more active role in social economic development of Poland.

РЕЗЮМЕ

В статье внимание сосредоточивается на инвестиционных затратах, характеризуя их главные направления развития. Были представлены причины и результаты усиленной капиталовложительной деятельности торговых предприятий и структурных перемен торговли. Статья иллюстрирует динамическое развитие заграничных капиталовложений и их значение в перестройке технической и организационной инфраструктуры торговли в Польше. В период перестройки отмечается цикличность перемен, что позволило выделить три главных этапа перемен торговли в 1989—1995; 1996—2000; 2001—2009 гг. Результатом перемен является совершение значащей модернизации технической инфраструктуры торговли, а сектор этот стал играть все более активную роль в социально-экономическом развитии Польши.